

об'єктивними потребами суспільства з урахуванням позитивного досвіду демократичних країн і відповідних стандартів Європейського Союзу.

Список літератури: 1. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Організація державної служби в Україні. Навчально-методичний посібник. – Одеса: Юридична література, 2002. 2. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування. Автореферат дис. д-ра юрид. наук. – Х: Нац. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2006. – 40 с. 3. Адміністративне право України. За ред. Ю.П. Битяка. – Х: Право, 2000. 4. Вороб'єв В.А. Советская государственная служба. Ростов-на-Дону, 1986. 5. Ноздрачев А.Ф. Государственная служба. М.: Статут, 1999. 6. Административное право зарубежных стран. Учеб. пособ. – М.: Из-во "СПАРК", 1996. 7. Правове регулювання державної служби у Франції / Пер. з фр. Інститут державного управління при Кабінеті Міністрів України. – К., 1993. 8. Об основах государственной службы в Российской Федерации. Федеральный Закон РФ от 31 июля 1995 г. // СЗ РФ. – 1995. – № 31. – Ст. 2990. 9. Реформа державної служби. Адміністративна реформа, досвід Польщі для України. – К., 2000. 10. Лоутон А., Роуз Э. Организация и управление в государственных учреждениях / Пер. с англ. М., 1993. 11. Романюк Л.В. Адміністративно-правові засади формування кадрів органів виконавчої влади: Автореферат дис. ... к-та юрид. наук. – К.: Київ нац. універ. Тараса Шевченка, 2006. – 20 с. 12. Про державну службу. Закон України від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 52. – Ст. 490. 13. Про міліцію. Закон України від 20 жовтня 1990 р. // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 4. – Ст. 20. 14. Про боротьбу з корупцією. Закон України від 5 жовтня 1995 р. // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 34. – Ст. 266. 15. Концепція адміністративної реформи в Україні. К., 1998. 16. Програма розвитку державної служби на 2005-2010 роки. Постанова Кабінету міністрів України від 8 червня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 23. – Ст. 1554. 17. Концепція подолання корупції в Україні "На шляху до доброчесності". Указ Президента України від 11 вересня 2006 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – 20 вересня. 18. Битяк Ю.П. Проблеми визначення системи законодавства про державну службу // Право України. – 2006. – № 5. – С. 22-26. 19. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 7 червня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 26. – Ст. 1151.

Сущенко В.М.

Поняття адміністративної відповідальності

Зважаючи на ті сучасні політично-правові обставини в Україні, слід підкреслити, що поняття і зміст адміністративної відповідальності останнім часом привертають все більше уваги юридичної громадськості. Особливо це пов'язується з чинною дискусією щодо проведення адміністративної та судової реформ у державі, а також - з підготовкою нових проектів законів про адміністративні та кримінальні проступки, адміністративного та кримінального процесуальних кодексів тощо.

У сучасній юридичній науці і практиці фактично не піддається сумніву аксіоматичне твердження, що адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності. Зауважимо, що проблема юридичної відповідальності особи здавна та широко досліджувалася в царині як загальної теорії права, так і у теоретичних засадах окремих галузей права. У той же час, комплексний аналіз поняття та змісту юридичної відповідальності та її різновидів поки що залишається, на наш погляд, поза належною увагою як сучасної вітчизняної філософії права, так і представників галузевих правових наук.

Поняття «відповідальність» існує та вживається, напевно, з тих прадавніх часів, коли людство почало розмірковувати щодо змісту свого співіснування у цьому світі та напрацьовувати правила такого співіснування, які з часом перетворилися на моральні та правові норми поведінки кожної окремої людини та людських спільнот. Сьогодні це поняття широко використовується як в суто практичній, щоденній діяльності людини, так й у сфері багатьох суспільних наук, зокрема: філософії, політології, економічній

теорії, правознавстві, психології та соціології. У той же час, не зважаючи на досить широке і розгалужене його застосування, у філософії та теорії права поки що не вироблено єдиного комплексного підходу до розуміння сутності цього феномену.

Слід підкреслити, що історична та об'єктивна зумовленість була такою, що одними з перших на проблему «відповідальності» звернули увагу науковці-юристи. У філософії до проблематики відповідальності також зверталось чимало відомих учених, які привертали увагу до культурно-історичної специфічності та індивідуального характеру відповідальності. Чимало місця у своїх дослідженнях присвятили цій проблемі учені-психологи. Безумовно, не залишились байдужими до терміну «відповідальність» та його етимологічній характеристиці філологи.

Саме такий стан дослідження феномену «відповідальності» взагалі та «юридичної відповідальності» зокрема, спонукали автора на постановку питання щодо комплексного осмислення поняття «адміністративна відповідальність» через змістовно-логічний аналіз феномену «відповідальність», для чого було проаналізовано висновки учених: філологів, філософів, психологів та юристів.

Аналіз філософських та правничих літературних джерел, в яких би розглядалася ця проблематика, дає підстави для висновку, що загальне поняття «відповідальність» історично сприймається філософами та юристами як таке, що зазвичай не потребує спеціального дослідження. Тобто зміст його розкривається сам собою і походить від етимології слів «відповідь, відповідати». На жаль, не розкривають глибинного змісту цього поняття й тлумачні словники, у тому числі й енциклопедичні.

Порівняльний аналіз смислових (семантико-етимологічних) значень слова «відповідальність» в українській та основних мовах міжнародного спілкування: англійській, французькій, німецькій та російській, - дозволяє дійти таких висновків.

Точну дату виникнення слова «відповідальність» в українській мові важко назвати, оскільки в "Етимологічному словнику української мови" іменник "відповідальність" відсутній, однак є слова "відповідальний, відповідати, відати", що походять від старослов'янського «вѣдѣти, вѣмѣ» та сучасною мовою означає – «знати», яке в свою чергу споріднене з латинським «videre (бачу, бачити)» та давньоіндійською «veda (знаю)». (1) У «Словнику української мови» слово «відповідальність» визначається «як покладений на когось, або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» (2). Таким чином, у мовних словниках «відповідальність» тлумачиться як певний обов'язок, що нав'язаний ззовні або прийнятий особою самотійно, та, на наш погляд, цілком слушно вказує на два аспекти «відповідальності»: *об'єктивний та суб'єктивний*.

Щодо англійської, французької, німецької та російської мов, то слово "відповідальність" з'явилося в них відносно нещодавно. Значення слів в англійській та французькій мовах дуже близькі, можливо, через те, що англійці запозичили прикметник "responsible" із давньофранцузької мови. В англійській мові іменник "responsibility" вперше зустрічається у тексті датованим 1787 р., а прикметник "responsible" – 1502 р. (3,4). Згідно з "Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English" термін "responsibility" означає «1) стан або обставина, які робитимуть особу відповідальною; 2) обов'язок, за яким особа несе відповідальність» (5)

Щодо німецької мови, то за «Німецьким словником братів Грімм» іменник «der Verantwortung» вживається з другої половини XV століття. На відміну від французького та англійського аналогів, німецький відповідник у перекладі українською має додаткові значення, а саме: «der Verantwortung» означає «1) дія заради виправдання, або ж захист, виправдання перед судом; 2) стан відповідальності, при якому відповідальна поведінка особи уявляється як єдино можлива». (6)

Стосовно російського слова «ответственность», то у першому виданні «Словаря Академии Российской» цього слова взагалі немає. У другому виданні цього ж словника дається лише прикметник «ответственный» зі значенням «требующий ответственности, хлопотливый». У словнику В.И.Даля під словом «ответственность» розуміється обов'язок «відповідати за щось, ручатися за когось, обов'язок звітуватися». (7) В «Словаре современного литературного русского языка» слово «ответственность» тлумачиться як покладений на когось або взятий на себе обов'язок звітувати у своїх діях та брати на себе вину за можливі їх наслідки. (8). Нерідко також говорять про необхідність виховання «почуття відповідальності», тому «відповідальність» розглядається також і як певна риса характеру людини.

Таким чином, можна зробити висновок, що за виключенням певних несуттєвих відмінностей, значення слова «відповідальність» в українській, англійській, французькій, німецькій та російській мовах співпадає. У всіх цих мовах «відповідальність» пов'язана з виконанням особою певного обов'язку та необхідністю звітувати за результати його виконання.

На відміну від мови, у загальній філософії та філософії права термін «відповідальність» почав використовуватись набагато пізніше. Підкреслимо, що у філософії поняття «відповідальність» традиційно тлумачиться досить об'ємно та розуміється саме як моральна відповідальність особи, колективу, суспільства за певні вчинки, діяльність, події. Так, наприклад, у «Філософському словнику» термін «відповідальність» визначається як категорія етики та права, що відображає особливе соціальне і морально-правове відношення особистості до суспільства та людства в цілому і характеризується виконанням свого морального обов'язку та правових норм. (9) У «Філософському словнику» Д. Жюліа зазначається, що бути відповідальним за той чи інший вчинок значить визнати себе його автором та прийняти на себе його наслідки. (10) У «Соціологічному енциклопедичному словнику» стверджується, що «відповідальність» - це обов'язок і готовність суб'єкта відповідати за здійснені діяння, вчинки та їх наслідки. (11) Найповніше, з нашої точки зору, «відповідальність» тлумачиться у «Філософському енциклопедичному словнику», зокрема, як філософсько-соціальне поняття, що відображає об'єктивний, історичний та конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з точки зору свідомого виконання ними взаємних вимог та обов'язків. (12) Тобто у філософії феномен «відповідальність» неодмінно пов'язаний з соціумом, формується і реалізується завдяки останньому. «Відповідальність» – стверджують філософи – це не просто усвідомлення особою значення своїх дій та їх наслідків, але й підзвітність вимогам, правилам, стандартам, що ставляться іншими особами в процесі співіснування.

У психології вже загальновизнаним є те, що зовнішні вимоги засвоюються індивідом і стають, як правило, його внутрішнім законом. Однак, в історії еволюційного розвитку психології людини перехід від розуміння «відповідальності

тільки в якості зовнішнього механізму контролю» до розуміння «відповідальності як форми самоконтролю» був довготривалим і суперечливим. Західноєвропейська психологія розглядає відповідальність як одну з основних якостей індивіда, що сприяє відшуканню ним свого місця у цьому світі, наповненості людського життя реальним змістом.

Визнавши «відповідальність» як втілення глибокого і принципового ставлення до життєдіяльності, С.Л. Рубінштейн поклав початок вивченню психологічних механізмів «морально відповідального діяння» та ролі феномену відповідальності у становленні внутрішнього світу особистості. Одним з перших цю зміну в еволюції «відповідальності» зазначав ще Е. Кант, який вважав, що «необхідне є обов'язком», якщо воно продиктоване зовнішньою вимогою, однак, «необхідне стає внутрішньою моральною свободою», якщо суб'єкт керується моральним законом. Пізніше, вчення Е.Канта про внутрішнє ставлення особистості до обов'язку та про прийняття і перетворення обов'язку в моральний закон, було розвинуто датським філософом К'єркегором.

Таким чином, на нашу думку, філософські погляди на «відповідальність» були розвинуті у різноманітних напрямках психології, що досліджує саме процеси формування відповідальності в особі як якості вищого порядку та її взаємозв'язок з вимогами зовнішнього середовища. Разом із соціалізацією особистості, досягненням зрілості, відбувається усвідомлення відповідальності за свої дії, окрім зовнішньої інстанції особа починає відповідати перед собою (виникає внутрішній механізм контролю), особа задалегіть приймає на себе відповідальність за можливі наслідки своїх дій. У загальній теорії права поняття «відповідальність» традиційно зводиться до тлумачення лише юридичної відповідальності та її різновидів: матеріальної та процесуальної; кримінальної та цивільної; конституційної, адміністративної та дисциплінарної. При цьому, в основному йдеться про розуміння юридичної відповідальності як міри або заходу (ступеню) покарання чи стягнення, або ж, значно в меншій мірі, як міри або ступеню позитивних наслідків діяльності особи. Таким чином, в правничій науці сьогодні існує дві основні концепції «юридичної відповідальності»: а) ретроспективна (або негативна) та б) перспективна (або позитивна). Перша розглядає юридичну відповідальність як покарання особи за скоєне нею певне правопорушення, яке має негативні наслідки для особи або суспільства чи держави. Друга — пов'язує відповідальність з результатом «відсутності правопорушення».

Одночасно слід зазначити, що більшість правників тлумачать юридичну відповідальність однозначно як реалізацію певних правових санкцій. Деякі говорять про юридичну відповідальність як міру державного примусу, впливу, що є реакцією суспільства і держави на неправомірну поведінку особи. Почасті поняття «відповідальність» отожденоється як з поняттям «обов'язок», так і з поняттями «покарання» або ж «санкція». Іноді, можна зустріти розуміння відповідальності як «правовідношення, що виникає в результаті вчиненого правопорушення». Таке розмаїття тлумачення «юридичної відповідальності», на наш погляд, ніяким чином не полегшує глибинне розуміння цього феномену, а, навпаки, часто-густо заплутує та ускладнює його, що негативно позначається як в теорії, так і в практиці його застосування, особливо ж у нормотворенні та підготовці майбутніх правників.

За свідченням Р.Маккіона (13) поняття «юридична відповідальність» у науковий обіг вперше увів О. Бейн у книзі «Емоції і воля», яка була опублікована у 1859 р.. Бейн О. замінив до того вживаний літературний термін «караність» (punishability) на абстрактний термін «відповідальність» (responsibility). При цьому, «відповідальність» за О. Бейном пояснюється саме через «караність», оскільки «будь

ке питання, що виникає при обговоренні терміну відповідальність, є питанням винувачення, засудження і покарання» (14) Пізніше, у 1865 р., Джон Стюарт Міль, тверджував, що «відповідальність» означає покарання, а також вказував на відповідальність як на певну «підзвітність (accountability)». У 1876 р. Бредлі публікував есе власного етичного дослідження "The Vulgar Notion of Responsibility in Connection with the Theories of Free-Will and Necessity" ("Загальні поняття відповідальності у зв'язку з теорією свободи волі та необхідності"), в якому він, з деякими застереженнями, погоджується з твердженнями Д.С. Міля, однак, пояснює відповідальність (responsibility) та підзвітність (accountability) терміном «вменюваності» (imprability). Подібну інтерпретацію дає Л. Леві-Брюль, який претендує на те, щоб відмежувати «правову відповідальність», що є об'єктивною, а тому й наповненою конкретним змістом, від «моральної», яка позбавлена такої визначеності і яка є суто суб'єктивною «ідеєю». (15) Так загально філософський та психологічний термін «відповідальність» поступово трансформувався у наукове юридичне поняття зі значенням «караність», яке має декілька аспектів тлумачення: а) об'єктивний – «відповідальність» як визначений у праві обов'язок суб'єкта піддаватися впливу певної санкції з боку суспільства (держави) за вчинене діяння; і б) суб'єктивний – «відповідальність» як внутрішня якість особи, що проявляється у її здатності усвідомлювати та давати звіт своїм діям.

Застерігаючи від спрощеного розуміння такої "звітності" тільки як певної морально-етичної чи психологічної категорії, в той же час, беремо сміливість і тверджуємо, що не можна ототожнювати поняття "відповідальність" та "покарання чи заохочення", оскільки останні є лише наслідками звітності особи за результати своєї діяльності. До речі, недаремно в праві існує принцип, коли особа, яка, в силу різних причин і обставин, передбачених правовою нормою, не може звітувати за результати своєї діяльності та їх наслідки - вона звільняється від покарання або ж не підлягає заохоченню.

Проаналізувавши етимологічні, філософські, психологічні та правові підходи до розуміння зазначеного феномену можна підвести підсумок, сформулювавши його загальне поняття:

"ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ" - це здатність особи звітувати, тобто надавати відповідь собі та своєму оточенню за результати своєї діяльності та на підставі такої звітності отримувати позитивні чи негативні санкції (покарання або заохочення). До речі, такі санкції можуть як внутрішніми: з боку самої особи, що звітується перед собою), так і зовнішніми: з боку суспільства або держави, перед якими звітується особа.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне саме під таким кутом зору розглянути поняття "юридичної відповідальності" особи, яка, на відміну від моральної та інших видів відповідальності може діяти (наставати) не лише за власним бажанням та волею особи, але й під впливом відповідних механізмів соціального примусу – правових норм та діяльності спеціальних органів державної влади та громадського самоврядування. При цьому, слід підкреслити, що юридична відповідальність може наставати лише у сфері правових відносин. Не потребує додаткових аргументів та юридична аксіома, що у правові відносини може вступати лише **повністю чи частково праводієздатна особа**, тобто та особа, яка здатна мати права і нести обов'язки як відносно себе особисто, так і відносно інших осіб. Знов таки йдеться про **здатність особи** вступати у правові відносини самотійно або ж від імені та/або за дорученням іншої особи. До цього слід додати, що така праводієздатність може бути реалізована як за власної ініціативи (бажання та вольової поведінки) особи, так і за ініціативою (примусом або стимулом) з боку держави щодо

звітності певної особи за процес і результати її поведінки (діяльності). Саме це – наявність примусу або стимулювання з боку держави щодо звітності особи – є принциповою відмінністю та одночасно характерною ознакою юридичної відповідальності.

Спираючись на вище сформульоване поняття “відповідальності” та маючи на увазі, що більшість видів і форм поведінки (діяльності) особи у суспільстві врегульовані нормами права, можна запропонувати такий варіант поняття юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність – це праводієздатність будь-якої фізичної чи юридичної особи звітувати державі з власної ініціативи або примусово за результати власної правомірної чи неправомірної поведінки (діяльності) та зазнавати з боку держави оцінки (санкції на застосування покарання чи заохочення) такої поведінки (діяльності).

Вважаємо, що все вище викладене дає підстави для визначення поняття адміністративної відповідальності як різновиду (підвиду) відповідальності юридичної. Видається, не підлягає сумніву той факт, що здатність особи звітувати за процес і результати власної діяльності у сфері адміністративних правових відносин має знайти своє віддзеркалення у визначенні поняття «адміністративна відповідальність». Таким чином, **на наш погляд, адміністративна відповідальність – це праводієздатність особи звітувати державі з власної ініціативи або примусово за результати правомірної чи неправомірної поведінки (діяльності) у сфері адміністративних правових відносин та зазнавати з боку держави оцінки (санкції на застосування покарання чи заохочення) такої поведінки (діяльності).**

Виходячи зі змісту запропонованих понять юридичної та адміністративної відповідальності можна стверджувати, що відповідальність, взагалі, та юридична і адміністративна, зокрема, не можуть, на наш погляд, являти собою будь які відносини і не можуть ототожнюватися з санкціями щодо покарання чи заохочення. Правовому (нормативному) врегулюванню підлягають лише процедури реалізації такої відповідальності, а також види покарань або заохочень та процедури їх застосування щодо неправомірної чи правомірної поведінки (діяльності) праводієздатних осіб.

1. Етимологічний словник української мови. В 7 томах, т.1. К.: Наукова думка -1982, 390-391, 394.
2. Словник Української мови. В 15 томах, т.7. Київ.: Наукова думка-1998, с.457.
3. Robert P. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue française. Paris, 1980, T. 5, p. 854.
4. Murray J. A. H. The Oxford English Dictionary. Oxford, 1969, vol VIII, p. 542.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English/ F.S. Hornsby, 5-th ed., Oxford University Press, p. 100.
6. Grimm J und Grimm W. Deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1956, BD XIII/I. s.81-82.
7. В.И. Даль. Толковий словар живого великоруського языка. М., 1965, ч.2, с. 1292-1293.
8. Словарь Современного русского литературного языка. М., 1959, Т.8 с. 1271-1274
9. Философский словарь. М., 1980, с. 267
10. Дидье Жюлиа. Философский словарь: пер. с франц. – Международные отношения, 2000, с.307
11. Социологический энциклопедический словарь. На рус., англ., нем., франц. и чешс. языках. Ред. - Г.В. Осипов - М.: Изд. Гр. ИНФРА-М. Норма, 1988.- с.277
12. Философский энциклопедический словарь/ Ред. кол.: С.С.Аверинцев и др./ - 2-е изд. –М.: Советская энциклопедия, 1989.- с.453
13. Див.: Mckeon R. The Development and Significance of the Concept of Responsibility/ Revue International the Philosophy. Bruxelles, 1957, an II, #39, p.p. 3-32.
14. Див.: Bain A. The emotion and the will. London? 1865/, p. 520.

Петков С.В.

Удосконалення структури навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу в контексті запровадження європейських стандартів освіти в Україні

Розбудова в Україні сучасної правової держави, що ґрунтується на гуманістичних традиціях європейської спільноти, спонукає вчених-юристів та законодавчі органи до подальшого вивчення та впровадження у повсякденну діяльність правових норм та інституцій, притаманних сучасному цивілізованому світу. Але інколи законодавчі акти мають суто декларативний характер і не впливають на процеси, які відбуваються в державі. Водночас форми інших нормативних актів, які були прийняті ще у часи Радянського Союзу, морально застаріли і є анахронізмами в умовах капіталістичних відносин у нашій державі. У цьому контексті необхідним є як узгодження галузей чинного законодавства, так і подальше зростання правосвідомості населення. Тільки за цих умов можлива побудова в Україні правової гуманістичної, соціально спрямованої держави, як це підкреслюють В.Б.Авер'янов, О.М.Бандурка, Ю.П.Битяк, А.Т.Комзюк, В.К. Колпаков, М.М. Мищенко та ін. [1]

У контексті розвитку правового поля вкрай актуальним є вивчення правових стосунків між громадянами України та адміністративними органами, які являють собою державну владу. **Адміністративне право** — галузь правової системи, яка покликана регулювати особливу групу суспільних відносин; сукупність правових норм, що виникають у зв'язку з практичною реалізацією виконавчої влади в процесі здійснення державної управлінської діяльності. [2]

Розмежування рівнів втілення влади через діяльність державних органів стало основою законодавчих перетворень в адміністративно-правовій галузі. Складність і багатогранність питань, пов'язаних з менеджментом як сутністю державно-правових відносин, створює основу для широкої дискусії про взаємозв'язок таких понять і навіть цілих галузей права, як адміністративне право, державний менеджмент, адміністративний процес та адміністративне судочинство. Очевидним є те, що всі ці напрямки адміністрування тісно взаємопов'язані між собою але, звісно, мають певні відмінності та характерні риси. У цьому сенсі представники наукових адміністративних шкіл, які активно формуються в Україні досить часто ставлять акценти на тих напрямках, що перебувають в колі їх безпосередніх інтересів. При цьому законодавець також, використовуючи закордонний досвід, не завжди відповідним чином реагує на тенденції, які панують серед наукової еліти. Публікація низки навчальних посібників з адміністративного процесу, а надалі прийняття „Кодексу адміністративного судочинства” України спричинило те, що більшість навчальних курсів з адміністративного процесу значно змінювались і залишаються найстабільнішими до сьогодні.

Отже, ми можемо запропонувати структуру дисциплін, які входять до